

**DIZARTRIYALI BOLALAR NUTQINI RIVOJLANTIRISHDA
HAMKORLIK TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH.
DUDUQLANISHNI KORREKSIYALASHDA PEDAGOG, LOGOPED
VA OTA-ONA HAMKORLIGI**

Ibragimova Gulnoz Baxodirovna

Xorazm viloyati Xonqa tumani

5 sonli umumiy o'rta ta'lim maktabining

Logoped o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda uchraydigan dizartriya nutq buzilishini korreksiyalashda pedagog, logoped va ota-ona hamkorligining ilmiy-pedagogik asoslari yoritilgan. Dizartriya nutq apparati harakat faoliyatining buzilishi bilan bog'liq bo'lib, bolaning tovushlarni aniq talaffuz qilishi, nutq nafasi, ovoz, nutq sur'ati va prosodik tomonlarining shakllanishiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Maqolada dizartriyaning faqat tovush talaffuzidagi kamchilik sifatida emas, balki bolaning umumiy nutqiy-kommunikativ rivojlanishi bilan bog'liq murakkab hodisa sifatida qarash zarurligi asoslangan.

Kalit so'zlar: dizartriya, nutq buzilishi, maktabgacha yosh, logopediya, artikulyatsion motorika, nutqiy nafas, tovush talaffuzi, logopedik o'yin, korreksiya, pedagog, ota-ona, hamkorlik, kommunikativ rivojlanish.

Dizartriya nutq apparati mushaklarining innervatsiyasi va harakat faoliyatidagi buzilishlar bilan bog'liq bo'lgan murakkab nutq buzilishi sifatida tavsiflanadi. Bunda bolaning artikulyatsion harakatlari, ovozi, nutqiy nafasi, nutq sur'ati va intonatsion-ifodaviy tomonlarida turli darajadagi qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Shu sababli dizartriya bolalar bilan ishlash faqat ayrim tovushlarni to'g'ri talaffuz qildirish bilan chegaralanmasdan, bolaning nutq

faoliyatining barcha muhim tarkibiy qismlarini rivojlantirishga qaratilishi lozim.

O‘zbekistonda logopediya fanining ilmiy-metodik asoslarini rivojlantirishda M.Y. Ayupovanning ilmiy-pedagogik faoliyati alohida ahamiyatga ega. Uning “Logopediya” darsligida nutq buzilishlarining turlari, ularning kelib chiqish xususiyatlari, nutq kamchiliklarini bartaraf etish hamda rivojlanishida turli nuqsonlar bo‘lgan bolalar bilan olib boriladigan logopedik ishlarning o‘ziga xos jihatlari yoritilgan. Darslik maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning nutqiy rivojlanishi va ularni o‘qitish-tarbiyalash masalalarini ham qamrab oladi.

L.R. Mo‘minova va M.Y. Ayupovanning logopediya bo‘yicha ilmiy-metodik ishlari ham O‘zbekistonda nutq buzilishlarini o‘rganish va korreksiyalash metodikasining shakllanishida muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shuningdek, R.Sh. Shomahmudova, D.A. Nurkeldiyeva, Z.M. Axmedova va boshqa mutaxassislarning logopedik o‘yinlar, barmoqlar mashqlari va bolalar nutqidagi buzilishlarni korreksiyalashga oid ishlari maktabgacha ta’lim amaliyotida foydalanish uchun muhim metodik asos yaratadi.

Dizartriya bolaning nutq apparati harakatlarini boshqarish bilan bog‘liq jarayonlarning buzilishi natijasida yuzaga keladi. Bunday bolalarda til, lab, yumshoq tanglay va boshqa artikulyatsion a‘zolarining harakatlari yetarlicha aniq va muvofiqlashgan bo‘lmasligi mumkin. Natijada tovushlar noaniq talaffuz qilinishi, nutqning tushunarliqligi pasayishi, ovoz va nutq nafasi bilan bog‘liq qiyinchiliklar yuzaga kelishi ehtimoli mavjud. O‘zbekistondagi zamonaviy tadqiqotlarda ham dizartriya klinik, neyropsixologik, psixolingvistik va psixologik-pedagogik yo‘nalishlarda o‘rganilishi qayd etilmoqda. Bu yondashuv dizartriyaning birgina talaffuz kamchiligi sifatida

emas, balki bolaning nutqiy va psixofiziologik rivojlanishi bilan bog‘liq murakkab hodisa sifatida o‘rganish imkonini beradi. Shu nuqtayi nazardan maktabgacha ta‘lim tashkilotida dizartriya bola bilan ishlashda pedagog bolaning nutqiy imkoniyatlarini hisobga olishi, uni muloqotdan chetlashtirmasligi va o‘z fikrini ifodalash uchun yetarli imkoniyat yaratishi lozim. Bola nutqidagi kamchilik sababli tengdoshlari oldida noqulay vaziyatga tushib qolmasligi, aksincha, faoliyatga jalb etilishi pedagogik jihatdan muhimdir.

Dizartriya korreksiyalash kompleks xarakterga ega bo‘lishi lozim. Korreksion jarayonda artikulyatsion motorikani rivojlantirish, nutqiy nafasni shakllantirish, ovoz ustida ishlash, tovush talaffuzini yaxshilash, fonematik idrokni rivojlantirish va nutqning prosodik tomonlarini takomillashtirish kabi yo‘nalishlar o‘zaro bog‘liq holda amalga oshiriladi. Dizartriya artikulyatsion motorikaning rivojlanishi alohida ahamiyat kasb etadi. Til, lab va jag‘ harakatlarining aniqligi va muvofiqligi tovushlarni to‘g‘ri shakllantirish uchun muhimdir. Shu sababli artikulyatsion gimnastika korreksion jarayonning muhim tarkibiy qismi sifatida qo‘llanadi. O‘zbekistonda olib borilgan 2026-yilgi tadqiqotlarda ham dizartriya kuzatilgan bolalarda artikulyatsion gimnastikaning nutq apparati faoliyatini rivojlantirish va talaffuz kamchiliklarini kamaytirishdagi ahamiyati tahlil qilingan.

Dizartriya bolaga pedagogik yordam berishda bolaning nutqiy imkoniyatlarini hisobga olish, uni shoshiltirmaslik, javobini bo‘lmaslik, gapini uning o‘rniga tugatmaslik va nutqiy faoliyatga muntazam jalb qilish muhimdir. Pedagog bolaning talaffuzidagi har bir xatoni darhol to‘g‘rilashga urinmasdan, logoped belgilagan korreksion maqsadlarga muvofiq ishlashi kerak. O‘zbek olimlari tomonidan yaratilgan “Logopedik o‘yin” va “Barmoqlar mashqi va logopedik o‘yinlar” kabi metodik manbalar

maktabgacha yoshdagi bolalar bilan korreksion ishlarni o‘yin faoliyati bilan uyg‘unlashtirish imkonini beradi. D.A. Nurkeldiyeva, M.Y. Ayupova va Z.M. Axmedova ishtirokidagi metodik ishlarda bunday o‘yin va mashqlardan foydalanish masalalari yoritilgan.

Ayniqsa, dizartriya bolalarda mayda qo‘l motorikasini rivojlantirish, ritmik harakatlarni bajarish, musiqa ostida harakatlanish, nafas mashqlarini o‘yin bilan uyg‘unlashtirish pedagogik jarayonning samaradorligini oshirishga xizmat qilishi mumkin. Bu faoliyatlar bolaning faqat nutqini emas, balki umumiy sensor-motor rivojlanishini qo‘llab-quvvatlashga yo‘naltiriladi.

Dizartriya korreksiyalashda oilaviy muhitning o‘rni ham muhimdir. Bola logoped bilan haftada bir necha marta mashg‘ulot o‘tkazishi mumkin, biroq uning kundalik hayoti asosan oila va maktabgacha ta’lim tashkilotida kechadi. Shu sababli logopedik tavsiyalarning uy sharoitida izchil davom ettirilishi korreksion jarayonning uzviyligini ta’minlaydi. Bola bilan suhbatlashish, rasm asosida hikoya tuzish, kitob o‘qish, qo‘g‘irchoqlar bilan dialog tashkil etish, barmoqlar mashqlarini bajarish va logoped tavsiya qilgan topshiriqlarni tabiiy vaziyatlarda bajarish foydali pedagogik imkoniyatlar hisoblanadi. Shu sababli ota-onaga “bola to‘g‘ri gapirsin” degan umumiy talabni qo‘yishdan ko‘ra, unga bolaning nutqiy imkoniyatlarini qo‘llab-quvvatlashning aniq va tushunarli usullarini ko‘rsatish maqsadga muvofiqdir.

Dizartriya bolaga samarali yordam ko‘rsatish uchun pedagog, logoped va ota-ona o‘rtasida yagona korreksion yondashuv shakllanishi zarur. Logoped bolaning nutqiy holatini baholaydi va individual korreksion yo‘nalishni belgilaydi. Pedagog ushbu tavsiyalarni ta’limiy faoliyatga moslashtiradi. Ota-ona esa uy sharoitida bolaning nutqiy faolligini qo‘llab-quvvatlaydi. Bunday hamkorlikda ma’lumot almashinuvi muhim ahamiyatga ega. Pedagog bolaning guruhdagi nutqiy faolligi haqida logopedga ma’lumot

berishi, ota-ona esa uy sharoitidagi kuzatuvlarini mutaxassislar bilan bo‘lishishi mumkin. Logoped o‘z navbatida korreksion ishlarning mazmunini bolaning rivojlanish dinamikasiga qarab takomillashtiradi. Pedagog dizartriya bolalar bilan ishlashda artikulyatsion mashqlarni “mashq bajarish” shaklida emas, balki “qahramonga yordam berish”, “tovushni topish”, “rasmni jonlantirish”, “qo‘g‘irchoq bilan suhbatlashish” kabi o‘yinli vaziyatlar orqali tashkil qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, dizartriya korreksiyalashda logoped maxsus korreksion yo‘nalishni belgilaydi, pedagog ushbu yo‘nalishni kundalik ta’limiy faoliyat bilan bog‘laydi, ota-ona esa uy sharoitida bolaning nutqiy faolligini qo‘llab-quvvatlaydi. Demak, dizartriya bola bilan ishlashning samarali modeli **“erta aniqlash – individual logopedik korreksiya – pedagogik qo‘llab-quvvatlash – oilaviy hamkorlik – muntazam kuzatuv”** tamoyillarining uzviy birligiga asoslanishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

Ayupova M.Y. **Logopediya: darslik.** Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti, 2007. – 560 b.

1. Mo‘minova L.R., Amirsaidova Sh.M., Mamarajabova Z.N., Yakubjanova D.B. va boshqalar. **Maxsus psixologiya.** Toshkent, 2013.
2. Raxmonova V. **Defektologiya va logopediya asoslari.** Toshkent, 2017.
3. Ayupova M.Yu., Aripova Sh.D. **Logopediya: to‘g‘ri talaffuz qilamiz va yozamiz.** Toshkent: O‘zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2015. – 240 b.
4. Toxtiyarova Sh.E., Shakirova Sh.D., Abidova N.Z. **Nutqning ontogeneza rivojlanishi.** Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2020.
5. Achilova S.J. **Dislaliya. Dizartriya.** O‘quv qo‘llanma. Chirchiq, 2021.